

ΑΝΑΖΗΤΩΝΤΑΣ ΤΑ ΙΧΝΗ ΤΩΝ ΠΤΟΛΕΜΑΙΩΝ ΣΤΗΝ ΗΛΙΟΥΠΟΛΗ*

Πάνος Τότσικας
Αρχιτέκτων-Πολεοδόμος

Στη μελέτη των αρχαιολόγων Μ. Πετροπούλου - Ε. Πεντάζου με τον τίτλο: «Αττική: Οικιστικά στοιχεία» (πρώτη έκθεση, 1970) επισημαίνεται:

«Στην θέση Καρρά (σημερινή Ηλιούπολη, στο νοτιοδυτικό άκρο της Αθήνας) υπήρχαν και αρχαία λατομεία που οι πέτρες τους χρησιμοποιήθηκαν σε σημαντικά κτήρια της Αθήνας. Γύρω από όλα αυτά υπήρχαν τοίχοι, κτίσματα και ίχνη τάφων.

»Οι τοίχοι αυτοί και τα κτίσματα ίσως ανήκαν σε στρατόπεδο Αιγυπτίων στρατιωτών του Πτολεμαίου κατά τον Χερμωνίδειο πόλεμο, γιατί στην ίδια θέση βρέθηκαν αργυρά και χρυσά νομίσματα, όστρακα, οξυψύθμενοι αμφορείς, βέλη και βλήματα σφενδονών...».

Το παραπάνω απόσπασμα παραπέμπει στη συνέχεια στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα* του 1953-54, όπου δημοσιεύεται κείμενο της αρχαιολόγου Ειρήνης Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου με τίτλο «Συμβολή εις τον Χερμωνίδειο πόλεμο».

Παραθέτουμε στη συνέχεια μια σειρά σημαντικές πληροφορίες που προέρχονται από το προαναφερόμενο κείμενο, επιδιώκοντας κυρίως να αναδείξουμε τον τρόπο με τον οποίο ... εμπλέκεται η περιοχή της Ηλιούπολης στον πόλεμο αυτόν.

Απόβαση Αιγυπτίων στην Αττική (σε βοήθεια των Αθηναίων)

Ο Χερμωνίδειος πόλεμος, που έγινε γύρω στα 266-263 π.Χ. (ή, σύμφωνα με άλλη εκδοχή, μεταξύ 265 και 262 π.Χ.), αποτελεί ένα επεισόδιο από τη σύγκρουση των μεγάλων δυνάμεων της εποχής: των Μακεδόνων, των Πτολεμαίων και των Σελευκιδών.

Στον αγώνα κατά των Μακεδόνων αναμίχθηκαν και οι Αθηναίοι, ως σύμμαχοι των Σπαρτιατών, κατά προτροπή του Χερμωνίδη. Γι' αυτό και ο πόλεμος εκείνος ονομάστηκε Χερμωνίδειος.

Οι Μακεδόνες, με βασιλιά τον Αντίγονο, πολόρησαν την Αθήνα. Τότε οι Πτολεμαίοι, για να βοηθήσουν τους Αθηναίους, έστειλαν στόλο υπό τον ναύαρχο Πατρόκλο.

Μέχρι το 1930 περίπου, η άποψη που κυριαρχούσε ήταν ότι ο Πατρόκλος δεν ανέπτυξε καμία δράση για να βοηθήσει την Αθήνα, και αυτό θεωρούνταν ανεξήγητο, αφού τότε το κράτος των Πτολεμαίων ήταν μια μεγάλη και οικονομικά ισχυρή δύναμη που κυριαρχούσε στις θάλασσες. Άλλωστε, το τέλος του πολέμου αυτού αποτέλεσε καμπή για την ιστορία της

Αθήνας, η οποία από τότε έχασε οριστικά την πολιτική της θέση στον αρχαίο κόσμο.

Τις επόμενες όμως δεκαετίες ήρθαν στο φως νεότερα στοιχεία οφειλόμενα σε τυχαία ευρήματα, κυρίως πτολεμαϊκά νομίσματα με χρονολογίες, τα οποία συμπληρώνουν τις υπάρχουσες πηγές, κλονίζοντας την κυρίαρχη άποψη περί αδρανείας του ναυάρχου Πατρόκλου.

Σήμερα αποδεικνύεται με συγκεκριμένα στοιχεία ότι σε αρκετά σημεία της Αττικής υπήρχαν οχυρά των Πτολεμαίων που χρησίμευαν ως ορμητήρια για τη βοήθεια προς τους Αθηναίους.

Οι περιοχές από τις οποίες (σύμφωνα με την Ειρ. Βαρούχα) προέρχονται τα ευρήματα που αποδεικνύουν την παρουσία στρατιωτών των Πτολεμαίων είναι: η περιοχή του Ραινούντος, η χερσόνησος της Κορώνειας (σημερινό Πόρτο-Ράφτη) και το σημερινό Μαρκόπουλο στα Μεσόγεια, η χερσόνησος Μικρό Καβούρι (κοντά στη Βουλιαγμένη) και η περιοχή της σημερινής Ηλιούπολης, στους πρόποδες του Ψημπίου.

Πτολεμαϊκά ευρήματα στην περιοχή της Ηλιούπολης

Πρώτη ένδειξη της παρουσίας των Αιγυπτίων στρατιωτών στην Αττική, προς βοήθεια των Αθηναίων, ήταν η ανεύρεση, το 1941

* Το κείμενο αυτό αποτελεί προδημοσίευση από την εργασία του κ. Π. Τότσικα «Συμβολή στην ιστορία της Ηλιούπολης».

1. 2. Ηλιοπούλη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Λαξευμένοι βράχοι σε περιοχή πιθανής στρατοπέδευσης στρατιωτών του Πτολεμαίου κατά τον Χερμαννίδειο πόλεμο [266(5)-263(2)].

και το 1943, στην περιοχή του τότε Β' τομέα Ηλιοπούλης, χρυσών, αργυρών και χαλκών πτολεμαϊκών νομισμάτων, βελών, βλημάτων σφενδόνης καθώς και αγγείων, κυρίως αμφορέων.

Όπως αναγράφεται στην αναφορά η οποία στάλθηκε τότε στο Υπουργείο: «... Κατά την επιτόπιον επισταμένη έρευναν εξηκριβώθη ότι εις την περιοχὴν όπου ανευρίσκονται τα νομίσματα υπάρχουν και άλλα αρχαία ἰχνη, ἤτοι θεμέλια και ἀφθονα ὄστρακα, πολλά «σταμάνικια», τεμάχια ἀπὸ ὀξυπύθμενος αμφορείς, τμήμα επιτύμβιας στήλης, εις μίαν περιωρισμένην σχετικῶς ἔκτασιν, η οποία ὀρίζεται πρὸς ΒΔ. και Ν. ἀπὸ εἶδος γεμάρων. Ἀπὸ ὅλας τὰς ἐνδείξεις, φαίνεται πιθανώτατον ὅτι τα ευρήματα ἔχουν σχέσηιν με τον Χερμαννίδειον πόλεμον...».

Και η αρχαιολόγος Εἰρ. Βαρούχα, σχολιάζει, το 1953-54:

«Δεν ἐγένεον ὁμῶς τότε οὐδεμία ἀνακωινῶσις, διότι εφαινετο δύσκολος ἡ ἐξηγήσις τῆς παρουσίας νομισμάτων του Πτολεμαίου Β' εις μίαν περιοχὴν τελειῶς ἀπομακρυσμένην κα ἀπομονωμένην ἀπὸ τὴν ἴησον του Πατρόκλου* αν και ὅλα τα δεδομένα συνηγοροῦν υπὲρ αὐτῶν, ἀπὸ ἀγορᾶ. «...Ὁμοια χάλκινα νομίσματα ανευρίσκονται ἀκόμα και περιέρχονται στην κατοχὴ ιδιωτῶν ἢ στα χέρια μικρῶν παιδιῶν...», αναφέρει το 1954 ἡ αρχαιολόγος Εἰρ. Βαρούχα. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν ἴδια προέρχεται ἡ πληροφορία ὅτι ἓνα πτολεμαϊκὸ χάλκινο νόμισμα βρέθηκε κατὰ τὴ διάνοιξη οδοῦ στη δυτικὴ πλάγιὰ του λόφου

Νομίσματα

Στὴν Ηλιοπούλη το 1943 αναφέρθηκε ἡ ανεύρεση τριῶν χρυσῶν νομισμάτων, ἐνῶ εἶχε διαδοθεῖ τότε ὅτι εἶχαν βρεθεῖ πολὺ περισσότερα...».

Ἐνα ἀπὸ αὐτῶν, του 4ου π.Χ. αἰῶνα (στατήρας του Μεγ. Ἀλεξάνδρου), και δύο τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Β' (271-263 π.Χ.) δισχετεῦθηκαν σε ιδιωτικὲς συλλογές.

Βρέθηκε ἐπίσης ἓνα ἀργυρὸ νόμισμα τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Α' (306-285 π.Χ.). Ἀκόμη βρέθηκαν 45 χάλκινα νομίσματα τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Β' και 5 τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Α'.

Ανεύρεση πτολεμαϊκῶν

* Κοντὰ στο Σόλνιο, ὅπου ἴησαν ὁ κύριος ὄγκος των Ἀιγυπτιακῶν στρατιωτῶν.

χάλκινῶν νομισμάτων στην Ηλιοπούλη αναφέρθηκε το 1941. Ὁμῶς τα περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν, ὅπως και τα χρυσὰ, το 1943, σε μικρὸ βάθος και σε περιορισμένη σχετικᾶ ἔκτασι διαμέτρου 500 μ. περίπου. Ἦταν γνωστὰ στα παιδιὰ τῆς περιοχῆς ὡς ἴπουλάκια", λόγω του αετοῦ με ανοιγμένα τα φτερά που εικονίζονται σ' αὐτὰ.

Τα περισσότερα ἀπὸ τα 100 περίπου ὅμοια χάλκινα νομίσματα που βρέθηκαν στην περιοχή τῆς Ηλιοπούλης περιήλθαν στο Νομισματικὸ Μουσεῖο ἀπὸ δωρεές ιδιωτῶν, μερικὰ δε ἀπὸ ἀγορᾶ. «...Ὁμοια χάλκινα νομίσματα ανευρίσκονται ἀκόμα και περιέρχονται στην κατοχὴ ιδιωτῶν ἢ στα χέρια μικρῶν παιδιῶν...», αναφέρει το 1954 ἡ αρχαιολόγος Εἰρ. Βαρούχα. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν ἴδια προέρχεται ἡ πληροφορία ὅτι ἓνα πτολεμαϊκὸ χάλκινο νόμισμα βρέθηκε κατὰ τὴ διάνοιξη οδοῦ στη δυτικὴ πλάγιὰ του λόφου

του Ἀγ. Κωνσταντίνου.

Ἀπὸ τὴν ομοιομορφία, κατὰ το μεγαλύτερο μέρος, των τύπων και του μεγέθους των πτολεμαϊκῶν νομισμάτων και ἀπὸ τὴν ομοιότητα των συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τῆς ὁποῖες βρέθηκαν δεν γεννιέται ἀμφιβολία, κατὰ τὴν ἴδια αρχαιολόγο, ὅτι «πρόκειται περὶ τῆς πληρωμῆς εις το εἶδος τούτου των στρατιωτῶν του Πατρόκλου».

Ἐνῶ ἀξιοσημειῶτο ἐπίσης ὅτι «...εἰς οὐδεμίαν ἀνασκαφῆς τῆς κυρίως Ἑλλάδος προέρχονται ὅμοια νομίσματα...», πλην των περιοχῶν εις τὰς ὁποῖες ἐστάθμισαν στρατεύματα Ἀιγυπτιακῶν...».

Βέλη

Στὴν Ηλιοπούλη, μόνο τρία χάλκινα βέλη περισώθηκαν ἀπὸ τῆς δεκάδες των διασκορπισθέντων. Τα βέλη αὐτοῦ του τύπου χρησιμοποιήθηκαν στην Ἑλλάδα κατὰ τον 4ο και τον 3ο π.Χ. αἰῶνα, μέχρι το τέλος τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

3. Ηλιοπούλη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Ἀρχαιο λατομεῖο και περιοχή πιθανῆς στρατοπέδευσης των στρατιωτῶν του Πτολεμαίου κατά τον Χερμαννίδειο Πόλεμο [266(5)-263(2)].

1. 2. Ηλιοπούλη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Λαξευμένοι βράχοι σε περιοχή πιθανής στρατοπέδευσης στρατιωτών του Πτολεμαίου κατά τον Χερμαννίδειο πόλεμο [266(5)-263(2)].

και το 1943, στην περιοχή του τότε Β' τομέα Ηλιοπούλης, χρυσών, αργυρών και χαλκών πτολεμαϊκών νομισμάτων, βελών, βλημάτων σφενδόνης καθώς και αγγείων, κυρίως αμφορέων.

Όπως αναγράφεται στην αναφορά η οποία στάλθηκε τότε στο Υπουργείο: «... Κατά την επιτόπιον επισταμένην έρευναν εξηκριβώθη ότι εις την περιοχὴν όπου ανευρίσκονται τα νομίσματα υπάρχουν και άλλα αρχαία ἰχνη, ἤτοι θεμέλια και ἀφθονα ὄστρακα, πολλά «σταμάνικια», τεμάχια ἀπὸ ὀξυπύθμενος ἀμφορείς, τμήμα επιτύμβιας στήλης, εις μίαν περιωρισμένην σχετικῶς ἔκτασιν, η οποία ὀρίζεται πρὸς ΒΔ. και Ν. ἀπὸ εἶδος γεμάρων. Ἀπὸ ὅλας τὰς ἐνδείξεις, φαίνεται πιθανώτατον ὅτι τα ευρήματα ἔχουν σχέσηιν με τον Χερμαννίδειον πόλεμον...».

Και η αρχαιολόγος Εἰρ. Βαρούχα, σχολιάζει, το 1953-54:

«Δεν ἔγινεν ὁμῶς τότε οὐδεμία ἀνακοίνωσις, διότι εφαινετο δύσκολος ἡ ἐξηγήσις τῆς παρουσίας νομισμάτων του Πτολεμαίου Β' εις μίαν περιοχὴν τελειῶς ἀπομακρυσμένην κα ἀπομονωμένην ἀπὸ τὴν ἴησον του Πατρόκλου* ἀν και ὅλα τα δεδομένα συνηγοροῦν υπὲρ αὐτῶν, ἀπὸ ἀγορᾶς τοῦ πολεμικοῦ στρατοπέδου τῆς ἐποχῆς του Χερμαννίδειου πολέμου».

Νομίσματα

Στην Ηλιοπούλη το 1943 αναφέρθηκε ἡ ἀνεύρεση τριῶν χρυσῶν νομισμάτων, ἐνῶ εἶχε διαδοθῆι τότε ὅτι εἶχαν βρεθῆι πολὺ περισσότερα...».

Ἐνα ἀπὸ αὐτῶν, του 4ου π.Χ. αἰῶνα (στατήρας του Μεγ. Ἀλεξάνδρου), και δύο τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Β' (271-263 π.Χ.) δισχετεῦθηκαν σε ἰδιωτικῆς συλλογῆς.

Βρέθηκε ἐπίσης ἓνα ἀργυρὸ νόμισμα τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Α' (306-285 π.Χ.). Ἀκόμη βρέθηκαν 45 χάλκινα νομίσματα τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Β' και 5 τῆς ἐποχῆς του Πτολεμαίου Α'.

Ἀνεύρεση πτολεμαϊκῶν

* Κοντὰ στο Σόλνιο, ὅπου ἴησαν ὁ κύριος ὄγκος των Ἀιγυπτιακῶν στρατιωτῶν.

χάλκινῶν νομισμάτων στην Ηλιοπούλη αναφέρθηκε το 1941. Ὁμῶς τα περισσότερα ἀπὸ αὐτὰ βρέθηκαν, ὅπως και τα χρυσά, το 1943, σε μικρὸ βάθος και σε περιορισμένη σχετικᾶ ἔκτασι διαμέτρου 500 μ. περίπου. Ἦταν γνωστὰ στα παιδιὰ τῆς περιοχῆς ὡς ἴηουλᾶκια", λόγω του αετοῦ με ἀνοιγμένα τα φτερά που εἰκονιζόταν σ' αὐτὰ.

Τα περισσότερα ἀπὸ τα 100 περίπου ὀμοια χάλκινα νομίσματα που βρέθηκαν στην περιοχή τῆς Ηλιοπούλης περιήλθαν στο Νομισματικὸ Μουσείο ἀπὸ δωρεῆς ἰδιωτῶν, μερικὰ δε ἀπὸ αὐτὰ, ἀπὸ ἀγορᾶ. «...Ὀμοια χάλκινα νομίσματα ἀνευρίσκονται ἀκόμα και περιέρχονται στην κατοχὴ ἰδιωτῶν ἢ στα χέρια μικρῶν παιδιῶν...», ἀναφέρει το 1954 ἡ ἀρχαιολόγος Εἰρ. Βαρούχα. Ἐπίσης, ἀπὸ τὴν ἴδια προέρχεται ἡ πληροφορία ὅτι ἓνα πτολεμαϊκὸ χάλκινο νόμισμα βρέθηκε κατὰ τὴ διάνοιξη οδοῦ στη δυτικὴ πλάγιὰ του λόφου

του Ἀγ. Κωνσταντίνου.

Ἀπὸ τὴν ὀμοιομορφία, κατὰ το μεγαλύτερο μέρος, των τύπων και του μεγέθους των πτολεμαϊκῶν νομισμάτων και ἀπὸ τὴν ὀμοιότητα των συνθηκῶν κάτω ἀπὸ τῆς ὁποῖες βρέθηκαν δεν γεννιᾶται ἀμφιβολία, κατὰ τὴν ἴδια ἀρχαιολόγο, ὅτι «πρόκειται περὶ τῆς πληρωμῆς εις το εἶδος τοῦτου των στρατιωτῶν του Πατρόκλου».

Ἐνῶ ἀξιοσημειῶτο ἐπίσης ὅτι «...εἰς οὐδεμίαν ἀνασκαφῆς τῆς κυρίως Ἑλλάδος προέρχονται ὀμοια νομίσματα...», πλην των περιοχῶν εις τῆς ὁποῖες ἐστάθμισαν στρατεύματα Ἀιγυπτιακῶν...».

Βέλη

Στην Ηλιοπούλη, μόνο τρία χάλκινα βέλη περισώθηκαν ἀπὸ τῆς δεκάδες των διασκορπισθέντων. Τα βέλη αὐτοῦ του τύπου χρησιμοποιήθηκαν στην Ἑλλάδα κατὰ τον 4ο και τον 3ο π.Χ. αἰῶνα, μέχρι το τέλος τῆς Ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς.

3. Ηλιοπούλη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Ἀρχαιο λατομείο και περιοχή πιθανής στρατοπέδευσης των στρατιωτῶν του Πτολεμαίου κατά τον Χερμαννίδειο Πόλεμο [266(5)-263(2)].

Μολυβδίδες

Εκτός των βελών, στην ίδια ακριβώς περιοχή της Ηλιούπολης βρέθηκαν και δεκάδες μολυβδίνια βλήματα σφενδόνης («μολυβδίδες»). Σύμφωνα με την Ειρ. Βαρούχα, τα περισσότερα απ' αυτά διασκορπίστηκαν από τα παιδιά που τα έβρισκαν, τα οποία μίλησαν για 'μολύβια'.

Κάποια βλήματα που περιήλθαν στο Νομισματικό Μουσείο φέρουν επί της μιας πλευράς ονόματα «ΞΕΝΟΚΡΑΤΗΣ», «ΙΩΛΟΥ» και «ΠΛΕΙΣΤΙΑΝΟΥ».

Τα ανευρεθέντα βλήματα σφενδόνης στην περιοχή της Ηλιούπολης δεν είναι βέβαιο αν ανήκαν στους Αιγυπτίους ή στους Μακεδόνες.

Αγγεία

Εξάλλου, στην περιοχή της Ηλιούπολης βρέθηκαν πολλά κεραμικά κομμάτια σρωτήρων, αγγείων, και πολλοί αμφορείς του ίδιου περίπου μεγέ-

θους, οι οποίοι εκρησιμοποιούντο από τους στρατιώτες του Πατρόκλου. Όλοι ήταν καθημερινής χρήσεως και οι λαβές ήταν χωρίς σφραγίδες.

Από τα διασκορπισθέντα κομμάτια αγγείων που βρέθηκαν στην Ηλιούπολη έχουν καταγραφεί 11, μεταξύ των οποίων και βάσεις αμφορέων με σχήματα γνωστά από το τέλος του 4ου π.Χ. αιώνα.

Ένας αμφορέας ύψους 0,70 μ. περίπου έσπασε σε πολλά κομμάτια κατά την εκβάθυνση οδού, ενώ σε ελάχιστη απόσταση βρέθηκε επιτύμβια στήλη.

Ακόμη έχουν καταγραφεί κομμάτια από αγγείο με ανοικτό στόμιο, που χαρακτηρίζεται ως «κυψέλη». Παρόμοιο αγγείο, επί του οποίου εφαρμόζει και πώμα, έχει βρεθεί και στους Τράχωνες, σχεδόν ακέραιο.

Επιτύμβια στήλη

Όπως αναφέρει το 1954 η Ειρήνη Βαρούχα:

«...Κατά την εκσκαφή θεμελίων ..., μέσα σε στρώμα μαύρης τέφρας ... και σε βάθος 0,50 μ. περίπου, βρέθηκαν τρία χάλκινα νομίσματα και διασκορπισθέντα θραύσματα αμφορέα ύψους 0,60 μ. περίπου... Κανένας, μέχρι τώρα τουλάχιστον, από τους κατοίκους της περιοχής αυτής της Ηλιούπολης δεν ανέφερε περί ανεύρεσης τάφου ή οστών, ενώ από την παρουσία των επιτυμβίων στήλων αποδεικνύεται ύπαρξη ταφής...».

Στην ίδια Αρχαιολογική Εφημερίδα του 1954 η Ειρ. Βαρούχα αναφέρει την ανεύρεση επιτύμβιας στήλης στην Ηλιούπολη, η οποία φέρει χαραγμένα πρόχειρα και ασύμμετρα, προς το δεξιό μέρος της επιφανείας, το όνομα ΑΡΤΑΣΤΙΣ.

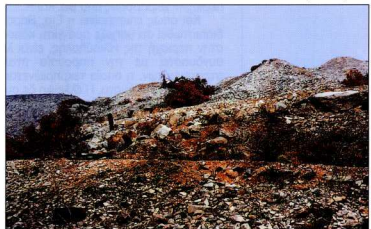
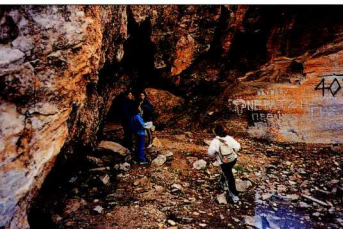
Το σχήμα αυτής της επιτύμβιας στήλης, αλλά και ο τύπος των γραμμάτων της επιγραφής, χρονολογούνται στον 3ο π.Χ. αιώνα και θεωρείται πιθανόν ο τάφος να ανήκει σε Πέρση μισθοφόρο του αιγυπτιακού στρατού των Πολεμίων, που συμμετείχε με τους Αθηναίους ενάντια στους Μακεδόνες κατά τον Χρειακώδειο πόλεμο (266-263 π.Χ.).

Αγαλματάκι της θεάς Κυβέλης

Στην ίδια περιοχή της Ηλιούπολης βρέθηκε μαρμάρινο αέφαλο μικρό άγαλμα ύψους 0,22 μ. της θεάς Κυβέλης, μητέρας των θεών, η οποία κάθεται σε θρόνο και στηρίζει τα πόδια της σε υποπόδιο. Κρατεί με το δεξί της χέρι φιάλη και με το αριστερό της τύμπανο. Φορεί ιωνικό χιτώνα και ιμάτιο, ενώ στα γόνα-

4. Ηλιούπολη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Είσοδος σπηλαιο, πιθανώς ορυχείου των κλασικών χρόνων, και ενδοχόμενος λατρευτικός χώρος.

5. Ηλιούπολη, περιοχή Προφήτη Ηλία. Ήψη αρχαίων, ρωμαϊκών και νεότερων λατομείων.

τά της κάθεται μικρός λέων. Το αγαλματάκι αυτό θεωρείται κοινοτάτο τύπο αντίγραφο από πρότυπο έργο άγνωστου καλλιτέχνη του 5ου αι. π.Χ. (ίσως του Αγορακρίτου ή του Φειδία).

Σύμφωνα με την Επ. Βαρούχα, «...αν και η εργασία είναι αμελή, δεν είναι χειρωνακτική· αι πιχιάι του χιτώνος εις το στήθος και του ιματίου έχουν απαλότητα, η οποία επιτρέπει να χαρακτηριστεί ως Ελληνιστικής εποχής και να θεωρηθεί σύγχρονον με τα λοιπά ευρήματα της εγκαταστάσεως των Αιγυπτίων» δεδομένου μάλιστα ότι η ασιατική καταγωγής θεά θα ικανοποιεί και το θρησκευτικόν αίσθημα και του Ασιάτου ή Αιγυπτίου μοιθοφόρου...».

Πιστόριο και άγνωστης χρήσης αντικείμενο

Ακόμα, στην περιοχή της Ηλιούπολης βρέθηκε πιστόριο (ήλνθος) ελών ή σταφυλιών, διαμέτρου 0,80 μ., με μαρμαρίνη πλάκα πάχους 0,15 μ. Η εξωτερική επιφάνεια έχει χαρακίες με κατεύθυνση προς το στάμιο για την εκροή του υγρού.

Τέλος, βρέθηκε ανεξακριβωτής χρήσης πέτρα ή μάραρο σε σχήμα κολούρου πυραμίδας ύψους 0,50 μ., με διαμετρική τρύπα στο άνω μέρος και πλευρά της τετράγωνης βάσης 0,34 μ.

Οχύρωση

Σύμφωνα με την αρχαιολόγο Επ. Βαρούχα, η μη ανεύρεση ως τότε (1954) «...υπολειμμάτων οχυρώσεως εις την περιοχήν Ηλιούπολεως, όπου τα ανωτέρω ευρήματα, δημιουργεί ιερώνυμους απορίας...». Και τούτο γιατί ο Ε. Dodwell, που είχε επισκεφθεί την Ελλάδα το 1819, είχε επισημάνει ότι «εις την θέση Καρά... παρατηρήθησαν, εκτός από λείψανα αρχαίων κτιωμάτων, και υπολείμματα αρχαίων τειχών...».

Όμως, σύμφωνα με την Επ. Βαρούχα, «ίχνη τειχών δεν κατορθώθη να διαπιστωθούν, καθ' όσον γνωρίζω, ενώ συγκροτήματα από θεμέλια αρχαίων οικημάτων είναι και σήμερα ορατά εις την περιοχήν του υποθέμενου στρατοπέδου. Είναι δύσκολο επομένως να υποστηριχθεί μετά πιθανότητος ότι υπήρξε τείχος ολοκληρούμενον εις ενιαίον οχύρον. Το μόνον πιθανόν θα ήτο, ότι τούτο υποστηρίζον επί την ευπροσβαλίτην πλευράν στρατοπέδου, προφυλασσόμενον κατά τα λοιπά από τας αποτάμους κλιτύς του Υμηττού, και ίσως από τους περριρέοντας την περιοχήν χειμάρρους από ΒΔ. και Ν. ....».

Και όπως επισημαίνει η Επ. Βαρούχα, εάν διαπιστωθεί ότι υπήρξε πράγματι κάποιο οχύρο στην περιοχή της Ηλιούπολης, είναι λογικό να συνδυαστεί με την παρουσία ιππολεμιακών στρατευμάτων, η οποία τεκμηριώνεται και από τα διάφορα ευρήματα. Η έλλειψη δε συστηματικού οχυρού θα δικαιολογούσε και τη βιαστική εγκατάλειψη του στρατοπέδου, όταν κατά το επόμενο έτος ενέσκηψε αφιάνδως ο βασιλιάς των Μακεδόνων Αντίγονος.

Συμπεράσματα

1. Το γεγονός της ύπαρξης, στην περιοχή της Ηλιούπολεως, ιππολεμιακών νομισμάτων και άλλων ευρημάτων της εποχής του Χρυσώνι-

δειου πολέμου φαίνεται να ήταν γνωστό τουλάχιστον από το 1941. Η πρώτη ανακάλυψη στους αρχαιολογικούς κύκλους γίνεται το 1953-54 από την αρχαιολόγο Ειρήνη Βαρούχα-Χριστοδουλοπούλου. Από όσο γνωρίζω, μέχρι σήμερα δεν έχει δημοσιοποιηθεί τίποτα για το γεγονός αυτό στον τοπικό ή στον ημερήσιο τύπο.

2. Η περιοχή στην οποία εντοπίστηκαν τα ιππολεμιακά νομίσματα και τα άλλα ευρήματα δεν περιγράφεται με σαφήνεια στην ανακοίνωση της Επ. Βαρούχα στην *Αρχαιολογική Εφημερίδα* 1953-54.

Από τα στοιχεία που διαθέτω, μπορώ να συμπληρώσω ότι η περιοχή αυτή είναι γύρω από την παλιά εκκλησία του Αγίου Νικολάου, όπου επί τουρκοκρατίας βρισκόταν το τσιφλίκι του Μουσταφά Καρά Αλή και, μέχρι το 1960, τα «περιβόλια του Μαμάη».

Από το τίληθος των αρχαίων ευρημάτων που εντοπίστηκαν στην περιοχή αυτή και από την ύπαρξη παλαιοχριστιανικής εκκλησίας στη θέση της σημερινής εκκλησιάς ότι συνεχίστηκε μέχρι τον 12ο αιώνα τουλάχιστον η κατοίκηση του χώρου.

3. Όπως αναφέρεται από τον Ε. Dodwell στο βιβλίο του: *Ένας κλασικός και τοπογραφικός γύρος στην Ελλάδα*, που έγραψε το 1819, στη θέση «Καρά», εκτός από λείψανα αρχαίων κτιωμάτων, παρατηρήθηκαν και υπολείμματα αρχαίων τειχών.

Από τα στοιχεία που διαθέτω, αλλά και από μαρτυρίες παλιών Ηλιούπολιτών, μπορεί να υποστηριχθεί ότι ίχνη τοίχου (ο οποίος γκρεμίστηκε προκειμένου να ανεγερθεί το 11ο Δημοτικό Σχολείο γύρω στα 1895) υπήρχαν στην περιοχή του Αγίου Νικολάου μέχρι σχετικά πρόσφατα. Κατά συνέπεια, είναι δυνατόν, τα αναφερόμενα από τον Ε. Dodwell «αρχαία τείχη» να είναι αυτά που γκρεμίστηκαν το 1895.

4. Η ύπαρξη άφθονου νερού μέχρι τη δεκαετία του '70 στην περιοχή αυτή (περιβόλια Μαμάη) και η απότομη κλιτύς των λόφων στα βορειο-ανατολικά της ομιστοίων στοιχεία παραίτητα για την προσωρινή παραμονή των στρατευμάτων του Πατρόκλου στην περιοχή του Αγ. Νικολάου.

Ακόμη, η περιγραφή, κατά το 1941, της περιοχής όπου βρέθηκαν τα νομίσματα (και όπου υπήρχαν και άλλα αρχαία ίχνη), ως οριοθετούμενης ΒΔ. και Ν. από χειμάρρους, συμπίπτει με την περιοχή του Αγ. Νικολάου, όπως φαίνεται και στους «Χάρτες της Αττικής» του Kaupert, που έχουν συνταχθεί γύρω στα 1880.

5. Κατά πάσα πιθανότητα, το στρατόπεδο του Πατρόκλου ήταν λίγο ψηλότερα του σημερινού Αγ. Νικολάου, ΝΑ. του Καρέα, σε μια περιοχή η οποία αποτελούσε φυσικό οχύρο, και βρισκόταν πολύ κοντά στο αρχαίο μονοπάτι που συνέδεε την Αθήνα με το Κορωπί και το Σούσιο, διαμέσου του Υμηττού και των Μεσογείων.

When the Ptolemys Invaded Attica

P. Totsikis

Finds from the vicinity of Hagios Nikolaos in Helioupolis, Attica, are described in this article and are identified as remnants of the Patroclus' camp, situated there during the Chremonides' war.